

VÁLOGATÁS A KÉSŐ KÖZÉPKORI VISEGRÁD VÁROS LELETANYAGÁBÓL

Kováts István – Mészáros Orsolya

A késő középkori város területén az 1950-es évek-től meginduló régészeti kutatások az ezredforduló környékén számottevően fellendültek. Korábban többnyire csak kisebb telekrészeket lehetett kutatni, az 1990-es évek második felétől azonban gyákorivá váltak a teljes lakóház-felújítások, telekredezések, és mód nyílt nagyobb területek feltárására is. Az elmúlt évtizedek alatt elvégzett régészeti munka sok esetben olyan egyedi leleteket hozott napvilágra, amelyek a 14–15. századi város lakosságának tevékenységére, gazdasági helyzetére, ízlésére mutatnak.

A leletek közlésével célunk a város ma ismert középkori történetének régészeti leletekkel való kiegészítése és illusztrálása. Nem törekedtünk részletes elemzésre, a hazai és nemzetközi párhuzamok teljes körű felkutatására: ez a jövőben egy-egy lelőhely monografikus igényű feldolgozása kap-

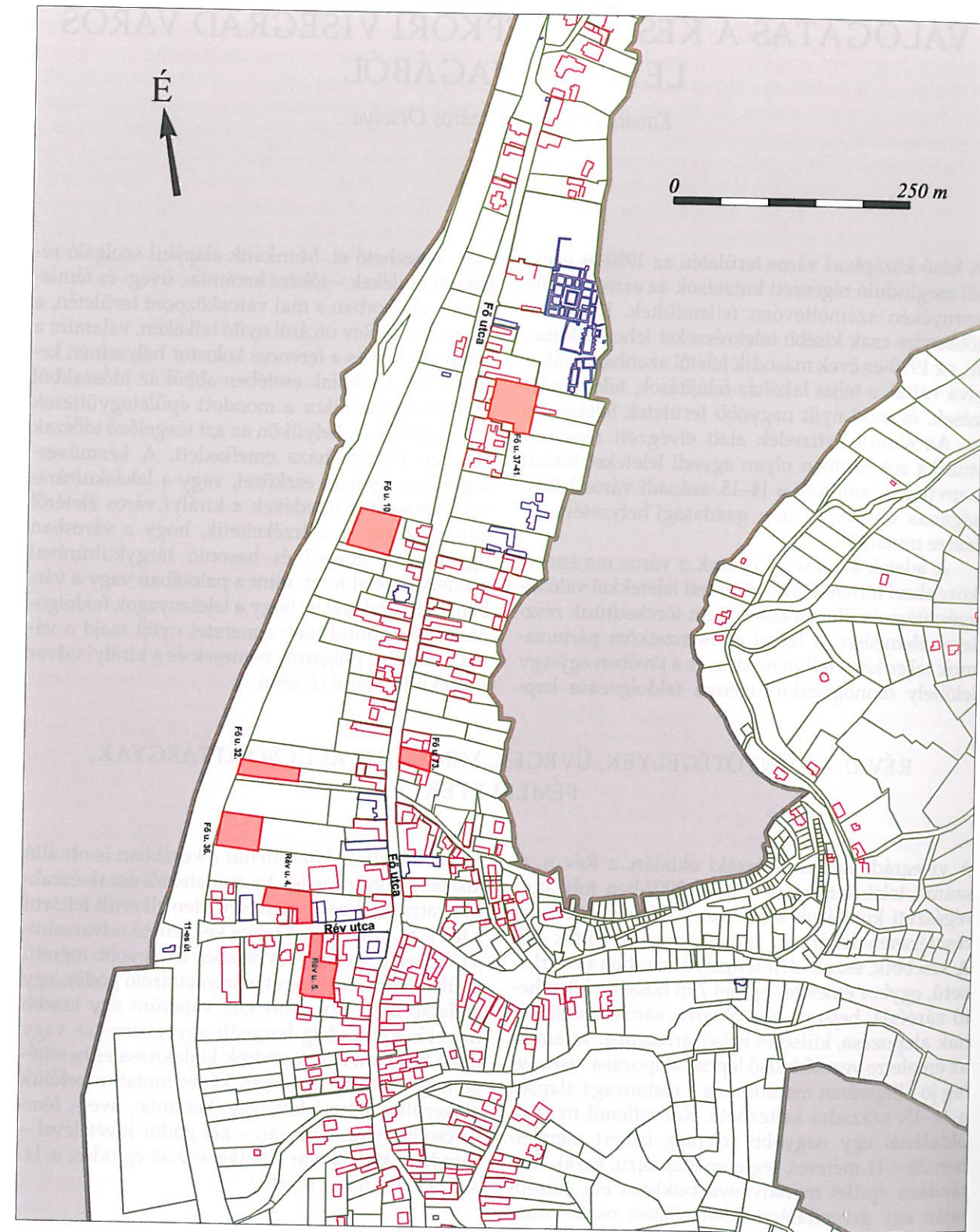
csán végezhető el. Munkánk alapjául szolgáló régészeti emlékek – főként kerámia-, üveg- és fémleletek – elsősorban a mai városközpont területén, a Fő utcáról és Rév utcáról nyíló telkeken, valamint a királyi palota és a ferences kolostor helyszínén kerültek elő. Utóbbiak esetében abból az időszakból származnak, amikor a mondott épületegyüttesek még nem álltak, helyükön az azt megelőző időszak egy-egy polgári háza emelkedett. A kézműves-ség egyes ágainak eszközei, vagy a lakáskultúrával kapcsolatos töredékek a királyi város életéről adnak körképet, s érzékeltetik, hogy a városban ugyanolyan pezsgő és hasonló tárgykultúrával rendelkező élet folyt, mint a palotában vagy a várban. Láthatjuk azt is, hogy a leletanyagok feldolgozása idővel mind több ismeretet nyújt majd a város életéről, a polgárok, nemesek és a királyi udvar tárgykultúrájáról (1. ábra).

RÉV U. 4. – ÖNTÖTÉGELYEK, ÜVEGEK, MEGMUNKÁLT CSONTTÁRGYAK, FÉMLELETEK

A visegrádi Rév utca északi oldalán, a Rév u. 4. számú telek területén, a 2006–2007-ben folytatott régészeti kutatások során két középkori kőépület részlegesen feltárható maradványai kerültek elő. A kisebbik, észak–déli tengelyű, részben faszervezetű, egykor emeletes épület 7 m hosszan követhető zárófala, bejárati küszöbköve, sarokkandallójának alapozása, külső és belső járósíntje, valamint az emeletre vezető külső lépcső alapozása viszonylag jó állapotban maradt meg. Leletanyaga alapján a 14–15. századra keltezhető. Közvetlenül nyugati oldalánál egy nagyobb, jelenleg ismert méreteiben 20 × 11 méteres, téglalap alaprajzú, észak–déli tájolású épület maradványa bukkant elő, középtáján egy gerendafészkekkel ellátott osztó- vagy keresztfallal, északkeleti és délkeleti sarkaiban egy-egy árnyékszékaknával, keleti oldalán egy 10 m hosszú pincével. Ezt az – eredetileg valószínűleg szintén emeletes – épületet már a 15. század-

ban emelheték, közvetlenül a korábban is ott álló kisebb lakóház mellé. Az épületektől észak–északnyugatra eső beépítetlen területen sikerült feltárni a telek 14. század első felére keltezhető udvarsíntjét. Ebben a sávban – és részben a nagyobb méretű épület alatt – összesen tíz szeméttároló gödör, egy téglalap alaprajzú ásott kút, valamint egy kisebb méretű, rövid ideig használt agyagkemence vagy kohó bukkant elő. A gödrök kialakítása és betöltése meglehetősen egységes képet mutat: a belőlük előkerült gazdag leletanyag (kerámia-, üveg-, fém- és csonttárgyak) alapján – két gödör kivételével – mindegyik az udvar keletkezésével egyidős, a 14. század első felére tehető.¹

¹ Buzás–Kováts 2007, 13–14; *RégKut* 2006 (2007) 321–322. (Kováts I., Gróf P.); *RégKut* 2007 (2008) 306–307. (Kováts I., Gróf P.); Mészáros 2009a, 210–211.

1. ábra. Visegrád. Az ismertetett lelőhelyek
Fig. 1. Visegrád. Published find-sites

2. ábra. 13–14. századi fehér kerámia.
Fotó: Szabó László
Fig. 2. 13th–14th-century white ceramics.
Photograph: László Szabó

3. ábra. Öntőtégelyek.
Fotó: Szabó László
Fig. 3. Casting pots.
Photograph: László Szabó

KERÁMIALELETEK ÉS ÖNTŐTÉGELYEK

A feltárt gödrökből legnagyobb számban kerámialeletek kerültek elő, köztük viszonylag nagy mennyiségben ép, illetve kiegészíthető darabok is.² Döntő hányaduk változatos formagazdagságú konyhai, illetve asztali edény (fazekak, fazékfedők, csészék, poharak, korsók, kancsók; 2. ábra). Az ide-sorolható leletanyag java része házi kerámia, ezen belül is fehér kerámia.³ Nagy arányban fordul elő a lelőhelyen redukált égetésű, szürke kerámia is, feltehetően osztrák importáru (főzőfazekak, fedők, kancsók, mécsesek).⁴ Általánosságban jellemző, hogy a kerámialeletek többsége 13. századi típusokkal rokonítható, de azoknál már jóval szabályosabb formát képviselő, egyenletesebb díszítésű, inkább a 14. század elejére, első felére datálható.⁵

Külön említést érdemelnek az ipari tevékenységre utaló öntőtégelyek (3. ábra). Összesen mintegy 21 ép, illetve kiegészíthető darab került elő, jó részük egy helyről. A formailag azonos típus-hoz tartozó (háromszögletűek, a sarkuk felé kihúzottak), többféle mérettartományba sorolható téglék egységesen az osztrák importú, grafittal

vagy homokkal, illetve apró kövekkel soványított kerámia körébe tartoznak; magasságuk 3,9–19 cm között változik. Egy részük pecsételt (bekarcolt keresztel, illetve T alakú bélyeggel). A téglék egy része soha nem volt használatban, felületükön, belsejükben nincs égés vagy anyaglerakódás. Más részüket viszont használták, ezek jellemzően szivacsos felületűek, egyiken-másikon rozsdabarna, vasas rétegződés látható. Egy esetben piros festéknymok (?), két másik töredéken pedig aranszínű, a felületbe égett cseppek voltak megfigyelhetőek. A téglék nagy száma és viszonylag koncentrált előfordulása a területen mindenféleképpen felveti a lehetőséget, hogy a lelőhely szűkebb vagy tágabb környezetében egy eddig nem ismert

² A gödrökből előkerült leletanyag elsődleges feldolgozását Sarkadi Gergely, Buránszki Nóra és Polgár Balázs végezte. SARKADI 2010; BURÁNSZKI et al. [kézirat].

³ HOLL 1963, 336; FELD 1987, 262.

⁴ PARÁDI 1958, 159; HOLL 1963, 343; CECHE 1989, 167–168; HOLL 1992, 26.

⁵ HOLL 1956, 189.

4. ábra. Üvegpoharak: optikai díszes pohár, cseppes pohár, emailos festett pohár.
Fotó: Szabó László

Fig. 4. Glass beakers: with optical decoration, with teardrop decoration, enameled.
Photograph: László Szabó

ötvösműhellyel számolhatunk.⁶ Ezt a feltételezést a telekről származó további leletek is megerősíthetik.

ÜVEGLELETEK

Hasonlóan változatos minőségben, bár a kerámiánál kisebb számban kerültek elő üvegtöredékek is (4. ábra). Nagy részük velencei importáru.⁷ Ezek között megtalálható a peremen kék színű fonalráttel díszített, optikai díszes pohár, a kiszélesedő nyakkal, erősen gömbölyödő alsó résszel rendelkező, jellegzetes velencei csésze, valamint a kettős kónikus palack is. A töredékek többsége cseppes poharakhoz tartozik. A több azonosítható típus közül kiemelkedik egy szintelen fonalráttel díszítésű,

csipkézett talpszegélyű cseppes pohár, oldalán három sorban elhelyezkedő, csepp formájú díszítéssel, valamint egy, a peremindításnál körbefutó, fonalráttel díszítésű, hat cseppes sorral ellátott, csipkézett talpszegélyű darab.⁸ Reprezentatív darab egy emailos díszítésű pohár perem- és oldaltöredéke (peremátmérő: 9 cm),⁹ melynek eredeti magassága sajnos nem rekonstruálható. A képmézött felülről fehér színű pontsor és egy arany színű sáv zárja le. A pohár oldalát pávaalakok díszítik, amelyeket színes (leveles, bimbós) virágminta határol. Párhuzamként egy Mainzban talált pávaalakos pohár említhető meg.¹⁰

CSONTTÁRGYAK

A lelőhelyen kis számban megmunkált csonttárgyak is előkerültek (5. ábra). Az agancs és csont műhelyhulladék (alkalmi megmunkálás nyomait mutató darabok) mellett néhány kész tárgyat említhetünk: késnyeleket, dobókockákat, számszeríjdíót, játékszeton. Ezek nagyobb része a középkori lelőhelyek szokványos leletanyagához szintén hozzátartozik.¹¹ A Rév u. 4. számú telektől északra, 2-300 méterre egy, a 14. század második felére keltezett csontmegmunkáló műhely hulladékanyaga (több ezer fűrt és esztergált csontlap, valamint félkész és kész tárgyak sora) vált ismertté a korábbi régészeti kutatások során (Fő u. 34-36.).¹²

⁶ Hasonló jellegű leletegyüttes került elő Budáról, lásd: B. NYÉKHELYI 2003, 30.

⁷ H. GYÜRKY 1984, 49-62.

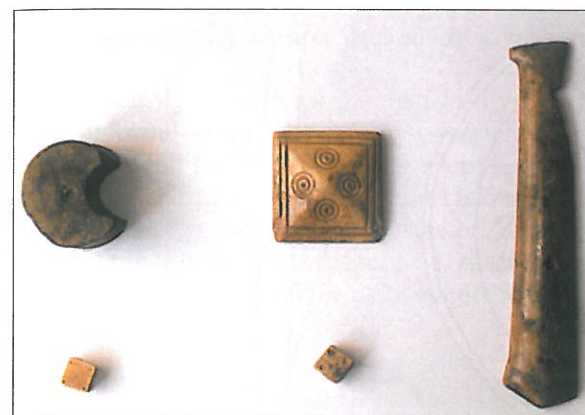
⁸ H. GYÜRKY 1984, 51.

⁹ BAUMGARTNER-KRUEGER 1988, 126-160; KOLLER-POLGÁR 2010, 50.

¹⁰ KRUEGER 2003, 33.

¹¹ KOVÁTS 2008, 113-117; MACGREGOR 1985, 129-141, 158-162, 167-171; PETÉNYI 1994, 62, 68; RÖBER 1994, 110-120.

¹² GRÓF-GRÓH 2001, 281-285; GRÓF-GRÓH 2004, 83-93.

5. ábra. Csonttárgyak: zseton, számszeríjdíó, késnyél, dobókockák. Fotó: Kováts István

Fig. 5. Artefacts made from bone: counter used in play, latch of a crossbow, knife handle, throwing dice. Photograph: István Kováts

TÖR

A feltárt gödörből vastárgyak is előkerültek; ezek között különféle típusú sarkantyúkat, késeket és késpengetőredekéket, mérleg (?) darabját, nyílhegyet stb. egyaránt találunk. Megemlítendő egy rombusz átmetszetű pengéjű, szimmetrikus, kétélű tör töredéke, 25,4 cm hosszú pengével (6. ábra). Ez a fegyverfajta a 14-15. századra már általánosan elterjedtnek számított minden társadalmi rétegnél, így a városi polgárság körében is.¹³

PECSÉTNYOMÓ

A feltárt terület 14. századi leletanyagában több egyedi, jelentősnek számító lelet is volt. Közülük megemlítendő az egyik gödörből viszonylag jó állapotban előkerült bronz pecsétnyomó (*typarium*), már csak azért is, mert ásatásból meglehetősen ritkán származik ilyen lelet.¹⁴ A pecsét mandorla alakú, hosszúsága 53 mm, szélessége 31 mm, vastagsága 5,5-12 mm. Hátoldalán 36 mm hosszú, 6 mm széles borda fut a felfüggesztésre szolgáló fűrt lyukkal (7. ábra). Körirata igen kopott, így egykori tulajdonosának neve nem olvasható, sőt a köriratból is pusztán csak a tisztség megnevezése vehető ki viszonylagos biztonsággal: COM[ITI] PALATINI. A pecsétkép hasonlóan igen töredékes, nagyon halványan egy, a heraldikai jobb oldal felé forduló unikornis és egy hatágú csillag képe sejthető.¹⁵ A lelet 14. századi keltezését a gödörben talált kerámia- és üvegleletek mellett a körirat majuszkulás betűtípusa is megerősíti.

6. ábra. Tör. Fotó: Kováts István

Fig. 6. Dagger. Photograph: István Kováts

FÁZISVERET

A terület 14. századi udvarszintjéhez tartozó rétegből bukkant elő az az ólomlaptöredék, amely egy ún. előlapi fázisveretként azonosítható, s amelyen I. Károly garasának félkész, verőtővel előállított éremképe látszódik (8. ábra). Az uralkodó alakja jórészt teljes, azonban hiányzik a kezéből a jogar, és a körirat sem készült el. Valószínűsíthető, hogy mire a végleges verőtő formája és képe kialakult, a vésnök több ilyen fázisveretet készíthetett.¹⁶ Ez a lelet – legalábbis áttételesen – szintén megerősítheti a közelben levő ötvösműhely-elméletet.

ÓLOMFIGURA

Talán játék vagy bútor (esetleg ötvösmű) díszítő-eleme lehetett az a profilból ábrázolt, kötényéből magot vető földművest¹⁷ megformáló ólomfigura (magassága 3,7 cm), amely szintén az egyik gödörből látott napvilágot. A talpképzés alapján nem kizárt, hogy eredetileg valamilyen talapzaton

¹³ KOVÁTS 2006, 271-279; SZENDE 2004, 208.

¹⁴ MAGYAR 1992, 229-234.

¹⁵ POLGÁR 2012, 154-156; Visegrád 2009, 161.

¹⁶ PALLOS-TORBÁGYI-TÓTH 2012, 23.

¹⁷ <http://www.godecooking.com/afeast/cantcal/ccal10.html>; LOGNON-CAZELLES 1969, 11.

7. ábra. Pecsétnyomó. Fotó: Szabó László, rajz: Molnár Éva
Fig. 7. Seal matrix. Photograph: László Szabó, drawing: Éva Molnár

8. ábra. I. Károly garasának ólom próbaverete.
Fotó: Szabó László
Fig. 8. Test minting in lead of a King Charles I groat.
Photograph: László Szabó

állhatott. A figura csuhához hasonló, térdig érő, bő felsőruhát, valamint hátul hosszan lelógó csuklyát visel (9. ábra).

PRÉSELT RÉZVERET

A Rév u. 4. szám alatti lelőhelyen előkerült egy iratszalogot tartó anyag, Máté evangélista jelképét ábrázoló préselt rézveret (10. ábra). Feltételezik, hogy

¹⁸ SZŐKE-BUZÁS-GRÓSZ 2009, 111–116.

9. ábra. Magvetőt ábrázoló ólomfigura.
Fotó: Szabó László
Fig. 9. Lead figure depicting a sower.
Photograph: László Szabó

ennek a veretnek a préselőmintájából származik az a díszítőelem, amely a visegrádi harangot a 14. század közepén elkészítő Konrád mester és testvérei által alapított iglói (ma Spišská Nová Ves, Szlovákia) harangöntő műhely egyik legkedveltebb díszítőmotívumává vált, és így a műhely 12 különböző művén is megtalálható.¹⁸ Az újabb kutatások szerint a medallion egy olyan sorozat része, amelynek egyes elemeit a Rév u. 4. számú telek környékén lokalizálható ötvösműhelyben veretek előállítására is használták. A teljes medallionsorozat különböző darabjai az iglói műhely több 14. századi alkotásán,

nyolc harangon és hét keresztelőmedencén szerepelnek.¹⁹

A Rév u. 4. számú telekről – régészeti vonatkozásai alapján – elmondható, hogy egyértelműen a tatárjárás után kialakuló városias település részét képezte és a környék korábbi ismert lelőhelyeivel (Rév u. 2., Rév u. 5.)²⁰ együtt a középkori Visegrád városnak, nagy valószínűséggel a 14. századi magyar városnak sűrűn lakott és beépített részéhez tartozott.

10. ábra. Rézveret. Fotó: Szabó László
Fig. 10. Copper mounting. Photograph: László Szabó

RÉV U. 5. – ÜVEGFÚVÓ CSŐ, CSIPESZ, ÖNTŐTÉGELY

A Rév utca déli oldalán, az 5. számú telek részleges feltárása egy olyan 14–15. századi kőépületet hozott napvilágra, amely az Anjou-korban feltehetően valamelyik előkelő lakóháza lehetett, majd a 15. század második felében jelentős üvegműhelyként szolgált. Az utókorra ebben az állapotában maradt. A telken feltárt építmények, úgymint a műhelyépület, egy másik, csak pincés szintjén megmaradt kőépület, egy további, egyelőre csak falkutatással vizsgált kőépület, egy leégett faépület, egy kút, valamint egy korabeli útfelület feltehetően egy telket formált a középkorban is. Valószínűleg egybetartozhatott a ma keletről szomszédos Rév u. 3. számú telekkel is. A feltételezés alátámasztja az oklevelekből kirajzolódó telekrendszer, az egy telken álló, kisebb-nagyobb, különálló házak meglétét.

A telek legnagyobb kőháza 15. századi fázisában négy helyiségre oszlott, egy szimmetrikusan kialakított műhelypárt foglalt magában. A két legtávolabbi, északi és déli helyiség lehetett az üvegfúvásra használt helyiség, amire az itt feltárt kerek, nagyméretű, üvegfúvó kemencék utalnak.²¹ A leletek házi kerámiát, az üvegekészítés termékeit (első sorban rontott vagy félkész darabokat, de kész tárgyak töredékeit is) és fémtárgyakat, fémeszközöket ölelnek fel.²² Utóbbiak közül különösen kiemelendő két üvegfúvó cső és egy csipesz töredéke. Az egyik fúvócső a déli helyiségben, a kemencét körülölelő cölöplyuk sor egyikében, a másik, jobb állapotú cső (hossza 5,5 cm) a középső helyiségben maradt meg. A vasból kovácsolt fúvócsövek kerek átmetszetű, hengeres falú, rövid csövek voltak, egyik végük szűkebb, mint a másik (11. ábra). Tágabb végükbe valószínűleg egy másik, hosszabb csövet illesztettek. A korabeli ábrázolásokon a fúvócsövek meglehetősen hosszúak voltak, hogy a mesterek

11. ábra. Üvegfúvó cső.
Fotó: Mészáros Orsolya
Fig. 11. Tube for blowing glass.
Photograph: Orsolya Mészáros

megfelelő biztonsággal közelíthessék meg a magas hőfokon izzó kemencét, illetve az ott álló olvasztótégelyeket.²³ Antonio Neri firenzei pap üvegművészetéről szóló munkájának (1669) ábrázolása szerint

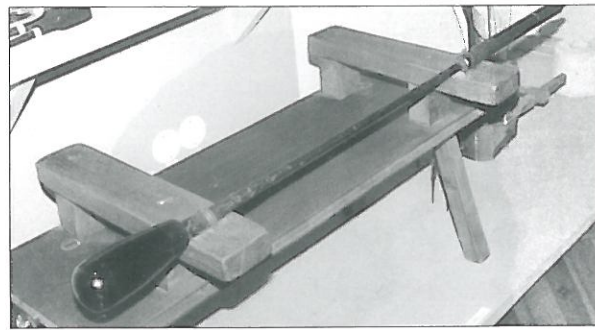
¹⁹ SZŐKE – BUZÁS – F. ROMHÁNYI [megjelenés alatt]. A kézirat felhasználásáért a szerzők e helyütt szeretnének köszönetet mondani.

²⁰ BUZÁS et al. 2005–2006; MÉSZÁROS 2010.

²¹ MÉSZÁROS 2010, 680–686.

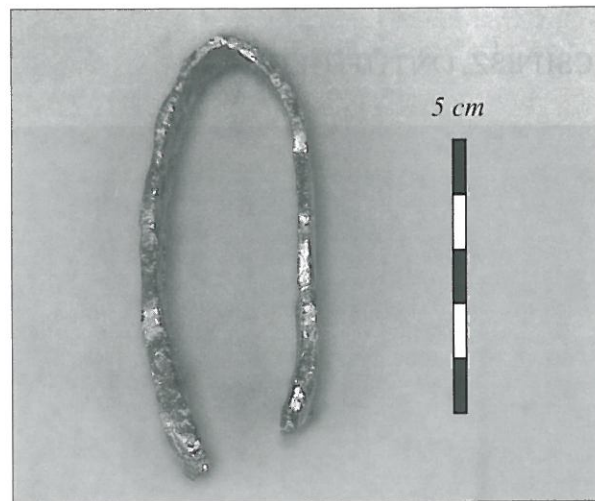
²² MÉSZÁROS 2010, 683.

²³ Dioscoride 1458; Biringuccio 1540; Agricola 1556; Firenze, Palazzo Vecchio, Medici I. Ferenc dolgozószobájának falfreskója 1570–1574-ből. Ábrázolásai: MÉSZÁROS 2005–2006, 235–242.

12. ábra. Spessarti üvegfúvó cső.

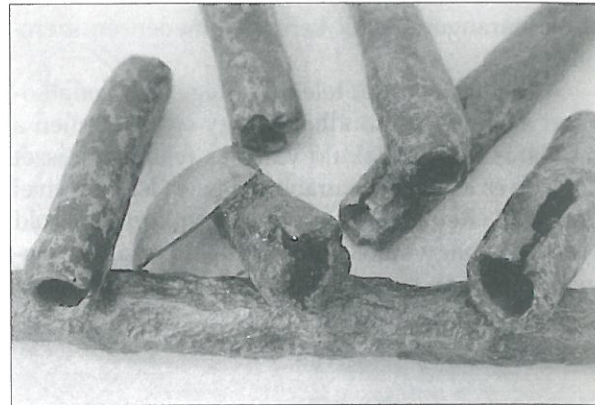
Fotó: Mészáros Orsolya

Fig. 12. Glass-blowing tube from the Spessart region.
Photograph: Orsolya Mészáros

14. ábra. Csipesz. Fotó: Mészáros Orsolya

Fig. 14. Pincers. Photograph: Orsolya Mészáros

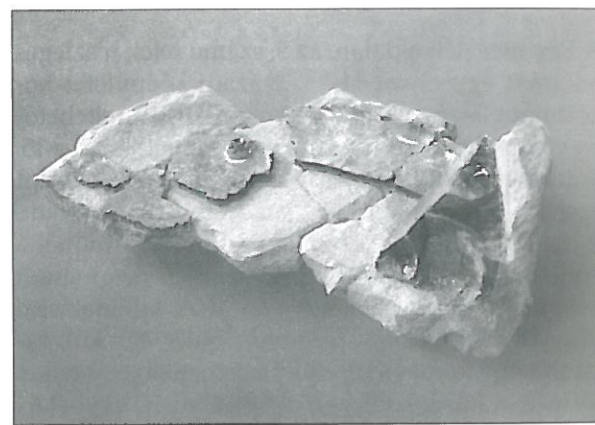
a fúvócső mégsem volt jelentősen hosszú.²⁴ Feltűnő viszont, hogy két tagból állt: egy vastagabb és egy vékonyabb, egymásba csúsztatott csőből. A 16. század közepén az üvegművészetet is részletesen tárgyaló Vannoccio Biringuccio (1540), majd az őt csupán 16 esztendővel követő Georgius Agricola (1556) szerint a csövek átlagban 80–100 cm hosszúságúak voltak, a kemencében álló tégelyekből ezekkel emelték ki az izzó üveget, majd a kemence előtti kőlapon fújták és formálták.²⁵ Agricola kemenceábrázolásainál a Nerinél is megjelenő fúvócső szerepel: ennek vastagabb (valószínűleg fával borított) végét fogta a mester, vékonyabb végét helyezte a forró üvegre.²⁶ A dél-németországi Spessart vidé-

²⁴ Mészáros 2005–2006, 243.²⁵ Mészáros 2005–2006, 240.²⁶ Agricola 1985, 579, 292. ábra.²⁷ STEPPUHN-BERG 2006, 84.²⁸ Mészáros 2005–2006, 243.

13. ábra. Üvegfúvó csövek a Taunus-hegységből.

STEPPUHN-BERG 2006 nyomán

Fig. 13. Glass-blowing tubes from the Taunus Mountains. After STEPPUHN-BERG 2006

15. ábra. Üvegolvasztó tégely. Fotó: Mészáros Orsolya

Fig. 15. Crucible for melting glass.

Photograph: Orsolya Mészáros

kén előkerült fúvócsövek hosszú vascsövek voltak, a tégelybe mártott végükön enyhén, tölcserzerűen kiszélesedtek, míg másik végükön, nyelüknél nagyobb átmérőjűek voltak és faborítást kaptak (Spessartmuseum kiállítása, Lohr am Main; 12. ábra). A Rajna-völgyével szomszédos Taunus-hegységben feltárt üvegműhelyeknél azonban kerültek elő a visegrádihoz hasonlóan rövid (5–8 cm) fúvócsövek, illetve azok darabjai (13. ábra).²⁷

A műhely felszereléséhez tartozhatott egy csipesz töredéke is (hossza 8 cm, 14. ábra). A déli helyiség északi falánál került elő, egy falba mélyített kandallónál. A hosszúkás, ívesen meghajlított eszköz két párhuzamos szára laposra kovácsolt, rugalmas acéllap. Antonio Neri illusztrációján többféle csipesz is szerepel, így a hegyes végű, tárgyak felcsippentésére alkalmas, illetve a széles pofákkal kialakított, fogóhoz hasonló változat. Ábrázolásán az olló U alakúra hajtott lemezes szára is hasonlít a visegrádi csipeszhez.²⁸

Az üvegműhelyek sajátos tartozékai az olvasztótégelyek. A visegrádi műhelyben meglehetősen nagy, 35–40 cm fenéktérű tégelyek kerültek elő, teljes magasságukat az eddigi leletek alapján még nem ismerjük. A tégelyek belsejében vastag üvegolvadék maradt, amelynek anyaga szemrevételezés alapján megegyezik az előkerült üvegtöredékek anyagával (15. ábra). Világosra égett agyaga a fehér kerámiákra emlékeztet, de anyaga finomabb és po-

rózusabb azoknál. A középkori és a 16–17. századi értekezések nagy figyelmet szenteltek az olvasztótégelyeknek, mint a műhelyek egyik legfontosabb kellékének. Jó minőségük alapkövetelmény volt, de egyébként gyorsan fogyó árucikknek számítottak. Többnyire a műhelyek közelében készítette őket hozzáértő fazekasmester.²⁹ Az épület több pontjáról kerültek elő tégelytöredékek: minden helyiségben a kemence közeléből, de az épületen kívülről is.

FŐ U. 32. – SÍNVAS

A mai városközponttól némileg észak felé, a 11-es út alatt tártak fel 1963-ban egy háromszögletű kőépületet. Már publikált leletanyagából egyetlen tárgyat, egy sínvasat emelünk ki, ez ugyanis a ház szerepének egyik kulcsdarabja, sőt Visegrádon eddig az egyetlen ilyen lelet.³⁰ Az épület padlójának mélysége (103,50–104 mBf) és környezetének járószintadatai világítanak rá arra, hogy a visegrádi késő középkori építési szintek alacsonyabbak voltak a mainál, miként a Duna víz- és árvízszintje is.³¹ Mindez az érintett épület funkciója miatt is fontos: hat kisebb-nagyobb tűzhellyel ellátott műhelyt nem építettek volna közvetlenül a folyó partjára, ha az nem biztosan árvízmentes terület. Az épület a 14. század közepétől a 16. századig állt fenn, benne a 15. században műhely működött: kovács-, illetve lakatosműhelyként határozták meg leletei. Erre a változatos fémanyag (mezőgazdasági eszközök és kézművesszerszámok, lószerszámok, zárszerkezetek, evőeszközök, gyertyatartó, fegyverek) mellett egy,

16. ábra. Sínvas. Fotó: Mészáros Orsolya

Fig. 16. Flatiron. Photograph: Orsolya Mészáros

a kovácsmunkához közvetlenül kapcsolódó sínvas utal, egy olyan félkész termék, ami ebben a formájában csak a kereskedelemben vett részt, majd a kovácsok mint alapanyagot felhasználták. A rétegelt sínvas mérete (19,5 × 2,5 × 3,8 cm) ellenére majdnem 1 kg súlyú. A tömb egyik hosszanti oldalán kör alakú nyomat, talán bélyeg látható (16. ábra).³²

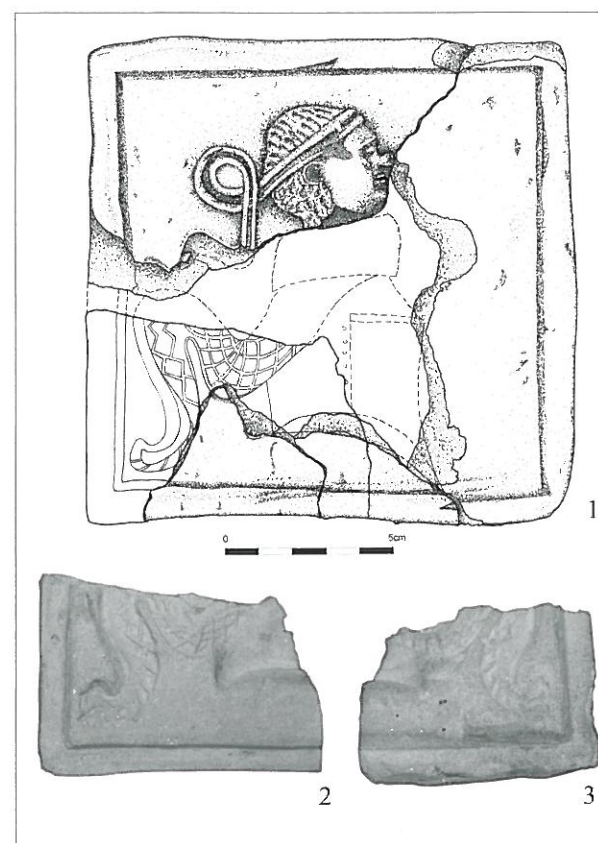
FŐ U. 36. – SZERECSENFEJES KÁLYHACSEMPE ÉS NEGATÍVMINTA

A fenti épülettől délre, részben a 11-es út alatt hosszúkás, négy helyiségből álló épület húzódott a késő középkorban. A megközelítőleg 34 × 8 méteres épületet csak részben lehetett feltárni. Padlószintje megegyezett a szomszédos műhelyével (103,30–103,50 mBf). Kőfalú épület volt, de helyiségeinek osztófalai kőalapú, fa felmenő falúak lehettek. Az épület déli oldalán kő sávalapozás futott végig, valószínűleg oszlopos előcsarnok támaszkodhatott rá.³³ Az épület legközelebbi analógiája az óbudai Lajos u. 158. számú, ma is álló gótikus épület, amelyet ásatója, Bertalan Vilmosné kereskedőházként, patikaként azonosított,³⁴ újabban pedig, számos hazai és európai párhuzam alapján Benda Judit mészárszékként határozott meg.³⁵

Az épület rendeltetésére nézve specifikus vonásokat nem mutató, 14–15. századi, elsősorban

azonban a 15. századra jellemző kerámialeletek³⁶ közül kiemelkedik egy zárt előlapú, szerezsenfejes kályhacsempe töredéke, valamint ugyanennek a típusnak két negatív mintájú nyomódúc töredéke; mindegyik az épületen belül került elő (17. ábra). A négyzetes alakú (13,5 × 13,5 cm), vörösre égett, sötétzöld mázzal bevont kályhacsempe egyszerű léckeretben sarkányfarokkal díszített csöbörsisakot ábrázol, fölötte balra tekintő mórfejjel; a fejet

²⁹ Mészáros 2005–2006, 239–240.³⁰ Mészáros 2006.³¹ Mészáros–SERLEGI 2011, 228–229.³² Mészáros 2006, 157.³³ Mészáros 2009b, 58–65.³⁴ BERTALANNÉ 1973, 106–107, 281–282.³⁵ BENDA 2012, 17–18.³⁶ Mészáros 2009b, 58–65.

17. ábra. 1. Szerecsenfejes kályhacsempe; 2-3. csempenegatívok.

Rajz: Molnár Éva, fotó: Mészáros Orsolya
Fig. 17. 1. Stove-tile with a Saracen's head; 2-3. Tile negatives.

Drawing: Éva Molnár,
photograph: Orsolya Mészáros

hátral megcsavarodó szalag díszíti. Mindkét csempenyomómintának csak a jobb alsó sarka maradt meg, sárkányfarok és sisak sarkának negatív ábrázolásával (a nyomódúcok mérete: 7,2 × 5 cm; 8,4 × 6 cm). A negatívok előfordulása meglehetősen ritka, a szerecsenfejesből egyelőre nincs is más publikált

³⁷ Pannonia Regia 1994, 308–309, Kat. V-30. (Végh A.); Végh 2002, 620, 5. kép 2

³⁸ Holl 2010, 724–725.

³⁹ Holl 1990, 82–83, 30–32. kép.

⁴⁰ Kocsis-Sabján 1998, 93, 48. kép; Kocsis 2010, 369, 21a kép.

⁴¹ A szerecsenfejes kályhacsempe keltezését Kocsis Edit végezte el. Közlése folyamatban van. Itt szeretnénk megköszönni, hogy eredményét cikke megjelenésével párhuzamosan felhasználhattuk és közölhattuk.

⁴² Feld 1987, 275–276; Feld 1993; Feld 1994. Az újonnan megjelent, Svájc területének kályhásságáról szóló kötet külön fejezetet szán a csempenyomó negatívoknak. Roth Heege 2012.

⁴³ Mészáros 2009a, 68, 172.

darab. A pozitívot tekintve hasonló, de nem egybevágó szerecsenfejes kályhacsempedarabokat ismerünk a budai palotából, Buda városából (a Mária Magdolna-templom előtt), a vízivárosi Szentpéter-mártír városrészről, az egykori plébániatemplommal szemben lévő telekről, valamint Pomázról. A típus a késő Anjou-korban, kora Zsigmond korban fordult elő. A vízivárosi darabot a 14. század utolsó harmadára keltezte Végh András, és Szerencsen János kamaraispánhoz kötötte.³⁷ A Szerencsen család pénzverőjegye a szerecsenfej volt, valószínű, hogy címerábrázolása is ez lehetett. A kutatás szerint ezt a típust követte a többi szerecsenfejes csempe.³⁸ Holl Imre Budáról (palota és város) és Pomázról ismeri a csempetípust (illetve annak valamivel eltérő változatát), sötétzöld, valamint sárgásbarna mázzal; a Zsigmond kor korai szakaszára, a 15. század elejére keltezte őket, technikai jegyeik alapján a Zsigmond kori IV. csoportba sorolva őket.³⁹ A budai és pomázi csempék egymáshoz igen hasonlóak, bár ott is különböző mintákról van szó, de a visegráditól meglehetősen eltérnek: azok téglalap formájúak, a figurák arca felpőlől látszik, az arcvonások markánsabbak, a sárkányfarok helyett tolldísz szerepel.

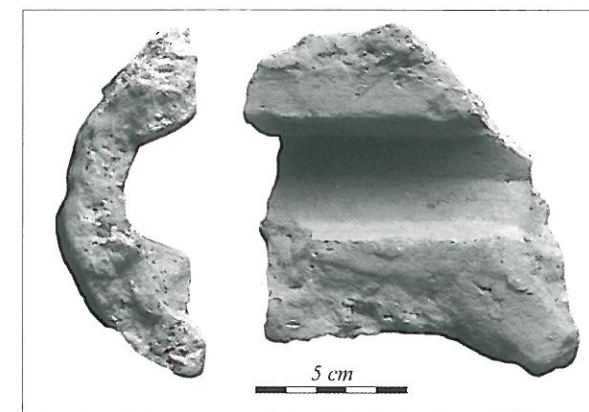
A visegrádi csempét egy, a szerecsenfejes és a kályhacsempenyomók mellett talált negyedik darab segítségével lehet keltezni. A máz nélküli, lilium mustrás címerpajzsú csempedarab anyaga, máza, kerete, 15 × 15 centiméteres mérete teljesen megegyezik a szerecsenfejes csempével. Kocsis Edit megállapítása szerint ez a csempedarab azzal a préselőmintaival készült, amellyel a visegrádi királyi palota ún. kiscsempés címeres kályhájának négyzetes, döntött Anjou-címeres csempetípusa.⁴⁰ Készítési idejüket – s így a negatívok és a szerecsenfejes csempék gyártását is – a lilimos csempe palotai párhuzamai alapján az 1360–1370-es évekre tehetjük. Ez azt jelenti, hogy a visegrádi negatívok a legkorábbi ismert ilyen darabok Magyarországon.⁴¹ Nem valószínű, hogy a csempéket az épületben készítették, a negatívok talán csak a kész anyaghoz keveredhettek. A későbbre keltezett nyéki csempenegatívok esetében sem tételezhető fel kifejezetten hosszabb ideig működő kályhászműhely.⁴²

A csempe és a negatívok nagy valószínűséggel a Szerencsen családhoz köthetők. Visegrádi házukról közvetlen említés nem maradt fenn. Ismerjük azonban 1360-ban Szerencsen Jakab (?) István nevű notariusának házát a magyar városban.⁴³ Az udvar szolgálatában álló méltóságviselők visegrádi házgyarapítását tekintve feltételezhető, hogy a Szerencsen családnak is volt háza a városban. Nem zárható ki, hogy ez a feltárt épülettel egyezett volna meg.

Az a feltételezés, hogy a 15. században az épület boltként vagy mészárszékként működött, nem mond ellent annak, hogy a 14. században bárói kézben – esetleg épp a Szerencsenekében – lett volna.

FŐ U. 73. – PUSKACSO ÖNTŐFORMA

A városközpontban, a mai plébániatemplomtól valamivel északra fekvő Fő u. 73. telken, a hegyoldalban nagyméretű, középkori templommaradvány található, míg a mélyebben fekvő utcafronton világi épületek részletei kerültek elő. A templom feltehetően a plébániatemplom volt.⁴⁴ Az utcafronton folytatott feltárás során 14–15. századi, egymást követő épületek elemei kerültek napvilágra. A 14. század első feléből egy sövényfalú, kerek építmény volt jelentős, amelyre egy talpgerendás szerkezetű faházat, később egy cölöpszerkezetes műhelyt építettek. A 15. században a műhely helyére ismét faház került.⁴⁵ A 15. századból ötvös-, illetve bronzöntő műhelyként értelmezett maradványokat tártak fel: erre három kemencemaradvány, illetve régészeti leletek (agyag öntőformák, bronz és réz olvadékdarabok, öntőtégelyek) utaltak. A téglából épült, négyzet alaprajzú kemencék kiterjedése 30 × 40 × 35 cm volt. Hasonló funkciójú, de későbbre keltezett kemencéket Diósgyőr-Várfürdőn tártak fel.⁴⁶ A többféle méretű és formájú tégely, az öntvények és kisebb leletek mellett több mint 50 puskacsó öntőforma-töredéket találtak (18. ábra).

18. ábra. Puskacsó öntőforma. VARGA 2012 nyomán
Fig. 18. Mould for the barrel of a firearm.
After VARGA 2012

A kemence tűzterének bontásából származó éremleletek szerint a műhely az 1430-as évek után volt használatban,⁴⁷ abban az időszakban, amikor a királyi udvar már véglegesen Budára távozott.

FŐ U. 10. (DUNA-PARTI ÚT 1.) – KÁLYHASZEMEK

Az előbbi lelőhelytől észak felé, a királyi palota és a ferences kolostor együttesétől délre, mintegy 500 m²-es terület régészeti kutatása során több, a 14. század második felére és a 14–15. század fordulójára keltezett objektumokat (kemencéket, patakköves járófelületeket, *Fachwerk*-szerkezetű épületmaradványt) tártak fel.⁴⁸ Az előkerült leletek (kerámia- és fémeleletek, viseleti díszek, érmek stb.) azt erősítik meg, hogy erre a területre a 14. század második felében települtek, de feltűnően rövid ideig, legkésőbb a 14–15. század fordulójáig használták azt, majd felhagyták. A királyi palota közelsége ellenére itt egyáltalán nem került elő a 15. századra keltezhető lelet. Erre magyarázatként kínálkozhat a terület Dunához való közelsége, ugyanakkor a lelőhely tágabb környezetében (Fő u. 32. és Fő u. 36.) az adott időszakban a régészeti megfigyelések alapján a Duna napjainknál alacsonyabb vízszintjével számolhatunk. Más elmélet szerint e területre lokali-

zálható a Bonfini *Rerum Ungaricarum Decades*ében említett, palotához tartozó halastavak egyike.⁴⁹

⁴⁴ Lásd Mészáros Orsolya tanulmányát a jelen kötetben.

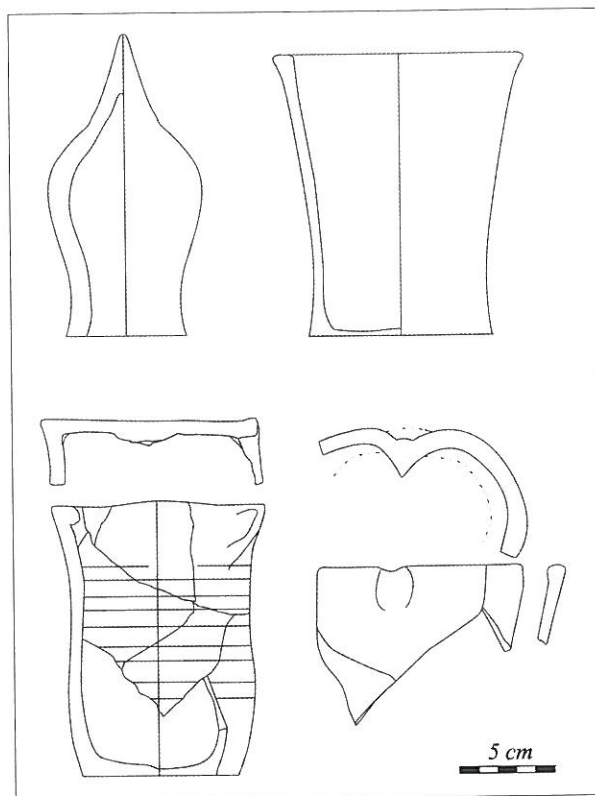
⁴⁵ VARGA 2012, 2–6.

⁴⁶ VARGA 2012, 8.

⁴⁷ VARGA 2012, 10.

⁴⁸ *RégKut* 2005 (2006) 337–338. (Kováts I., Gróf P.); Kováts 2012; BARDI 2012. A helyszínen sokáig a Makovecz Imre által tervezett, Ágasháznak nevezett idegenforgalmi fogadóépület állt. A ház leégett, majd helyszíne újonnan beépült, a köztes időszakban került sor régészeti kutatásra. Az egykori „Ágasház” adatai helyesen: 64/2. hrsz., Fő u. 10. Leletanyagának feldolgozását Bardi Bogáta végezte el 2014-ben egyetemi szakdolgozat (ELTE BTK Régészettudományi Intézet) keretében. BARDI 2014.

⁴⁹ BUZÁS 2010, 161.

19. ábra. 14. századi kályhaszemek.
Rajz: Bárdi Bogáta
Fig. 19. 14th-century stove insets.
Drawing: Bogáta Bárdi

FŐ U. 37–41. (FERENCES KOLOSTOR) – BRONZ HÁROMLÁBÚ EDÉNYEK

Az 1424-ben alapított Szűz Mária ferences kolostor területén a kolostor felépítését megelőzően, a 14. században egyszerű városi épületek álltak. Erről a kerengőudvar területén nagy mélységben feltárt, paticsos szerkezetű épületrészek vallanak. Teljes egészében feltárható épületek nem kerültek elő, de azok kemencemaradványai, cölöplyukai, továbbá egy gabonátároló verem és egy köves útrészlet fennmaradt. Valamennyi épületrészlet esetében kimutatható volt két, tűzvész okozta pusztulási rétegsor. A rétegeket érmék keltezték: az első rétegsort II. Henrik cseh király 1307–1310. évi parvusa, míg a másodikat Nagy Lajos 1343. évi denárja. A második tűzvész után feltöltötték és elplanírozták a területet. Az ez alatt húzódó épületmaradványok egyike sem maradt fenn a 15. századra.⁵⁰ A kolostor kerengőudvarának északnyugati részén nyitott szelvényben, a késő Anjou-korra és kora Zsigmond korra (14–15. század fordulójára) keltezhető réteg-

sorban 1999-ben két különálló bronzedény töredéke került elő. A patás állat lábát ábrázoló töredékek háromlábú bronzedény (*Grape*) részeként értelmezhetők.⁵² Egyikük nagyobb méretű és igen gondos kidolgozású. Az edényeket kézmosásra, víztárolásra és főzésre használhatták,⁵³ jelenlétük német területekkel való kereskedelmi kapcsolatokra utalhat.⁵⁴ A töredékek – lelőhelyük ismertetése alapján – épített struktúrához nem köthetők, azaz nem a 14. század első felére keltezhető épületrészletekből kerültek elő, amelyeket legkésőbb a század közepén tűz pusztított el. Az ez után kialakított feltöltés, illetve a század végére keltezett rétegsor azonban még mindig a kolostor felépítése előtti időszakra mutat, azaz a *Grapék* lábtöredékei minden bizonnyal városi leletanyaghoz tartoznak. A ferences kolostor környezetét feltételelesen a német városrészszel azonosítottuk, így nyilvánvalóbb lehet a bronzedény német területről való idekerülése, de a királyi palota építésének kezdetéhez, az udvarhoz is köthető.

A leletek áttekintésével világossá válik, hogy a 14–15. században a kézművesmesterségek megléte Visegrádon jelentős volt. Elsősorban a fémme- és üveggel dolgozó műhelyek maradványai, illetve

ezek termékei és leletei maradtak fenn. A leletek típusa, minősége tükrözi a királyi város jelleget, az azonban megválaszolatlan egyelőre, hogy a 14. század legkiemelkedőbb telekbirtokosai, a királyi aula köré szerveződött bárók milyen tárgyi emlékanyagot hagyhattak hátra. Megválaszolatlan kérdés marad az is, hogy a 15. század harmadá-

tól, felétől – miután az udvar véglegesen Budára költözött – miért ad a település otthont jelentős kézműveságaknak. Annak ellenére, hogy az írott források hanyatló korszakot mutatnak, több olyan mestert és műhelyt ismerünk, amely magas színvonalon, feltehetően királyi megrendelésre dolgozott.

IRODALOM

- AGRICOLA 1985 AGRICOLA, Georgius: *De re metallica libri XII. Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról*. Ford. és szerk.: Becht Rezső – Molnár László – Gazda István. Budapest, [1985]. = <http://mek.oszk.hu/09200/09241/pdf/agricola1.pdf>– <http://mek.oszk.hu/09200/09241/pdf/agricola3.pdf>. Fenntartó: Országos Széchényi Könyvtár. Felkeresés dátuma: 2013. 04. 30.
- BÁRDI 2012 BÁRDI Bogáta: 14. századi kályhaszemek Visegrád-Ágasház (Fő utca 15. Hrsz. 64/15) lelőhelyről. *Archaeologia – Altum Castrum Online* 2012. 1–6. = <http://archeologia.hu/content/archeologia/122/kalyhaszemek.pdf>
- BÁRDI 2014 BÁRDI Bogáta: 14. századi városi leletanyag Visegrádról. *Visegrád-Duna-parti út 1. lelőhely kerámiaanyagának feldolgozása*. MA záródolgozat; ELTE Bölcsészettudományi Kar, Régészettudományi Intézet. Kézirat. Budapest, 2014.
- BAUMGARNTER–KRUEGER 1988 BAUMGARNTER, Erwin – KRUEGER, Ingeborg: *Phönix aus Sand und Asche. Glas des Mittelalters*. München, 1988.
- BENDA 2012 BENDA Judit: A kereskedelem épületei a középkori Budán II. Mészárszékek háza, zsemleszékek háza, árucarnok. *TBM* 37. (2012) 7–42.
- BERTALANNÉ 1973 BERTALAN Vilmosné: Adatok Óbuda középkori helyrajzához. *BudRég* 23. (1973) 99–112.
- BURÁNSZKI et al. [kézirat] BURÁNSZKI Nóra – KOVÁTS István – POLGÁR Balázs – SARKADI Gergely: *XIII–XVI. századi településrészlet a visegrádi Rév utcában* [kézirat]
- BUZÁS 2010 BUZÁS Gergely: A visegrádi királyi palota funkcionális rekonstrukciója. In: *A visegrádi királyi palota*. Szerk.: Buzás Gergely – Orosz Krisztina. Budapest, 2010. 123–165.
- BUZÁS et al. 2005–2006 BUZÁS Gergely – GRÓF Péter – GRÓH Dániel – KOVÁTS István: Középkori településmaradványok, 18. századi plébániatemplom és temetőrészlet a visegrádi Rév utcából. *FolArch* 52. (2005–2006) 251–287.
- BUZÁS–KOVÁTS 2007 BUZÁS Gergely – KOVÁTS István: Az Anjou-kori Visegrád kutatása. *Örökség* 9/10. (2007. október) 13–14.
- CECH 1989 CECHE, Brigitte: Mittelalterliche und frühneuzeitliche Keramik aus Tulln, Niederösterreich. *Archaeologia Austriaca* 73. (1989) 167–221.
- FELD 1987 FELD István: Kerámika. In: *Magyarországi művészet 1300–1470 körül I–II*. Szerk.: Marosi Ernő. Budapest, 1987. I. 261–281.
- FELD 1993 FELD István: Régészeti adatok a nyéki királyi villák történetéhez. In: *Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok*. Szerk.: Lövei Pál. Budapest, 1993. 259–268.
- FELD 1994 FELD István: A nyéki királyi villák. In: *Pannonia Regia* 1994, 348–351.
- GRÓF–GRÓH 2001 GRÓF Péter – GRÓH Dániel: The remains of medieval bone carvings from Visegrád. In: *Crafting Bone. Skeletal Technologies through Time and Space*. Eds: Choyke, Alice M. – Bartosiewicz, László. Budapest, 2001. 281–285.
- GRÓF–GRÓH 2004 GRÓF Péter – GRÓH Dániel: Játékkocka és rózsafüzér. A középkori csontmunkálás emlékei Visegrádon. In: *Játszani jó! Történelmi barangolás a játékok birodalmában*. Szerk.: D. Matuz Edit – Ridovics Anna. Budapest, 2004. 83–93.
- H. GYÜRKY 1984 H. GYÜRKY Katalin: A 14. század üvegtípusai a budai régészeti leletanyagban. *BudRég* 26. (1984) 49–62.

⁵⁰ BÁRDI 2012; BÁRDI 2014.

⁵¹ POLGÁR 2008–2010, 257–259.

⁵² POLGÁR 2008–2010, 259.

⁵³ POLGÁR 2008–2010, 260.

⁵⁴ POLGÁR 2008–2010, 263.

- HOLL 1956 HOLL Imre: Adatok a középkori magyar fazekasság munkamódszeréhez. *BudRég* 17. (1956) 177–196.
- HOLL 1963 HOLL Imre: Középkori cserépedények a budai várpalotából. *BudRég* 20. (1963) 335–382.
- HOLL 1990 HOLL Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon IV. *ArchÉrt* 117. (1990) 58–95.
- HOLL 1992 HOLL Imre: *Kőszeg vára a középkorban. Az 1960–1962. évi ásatások eredménye.* Budapest, 1992.
- HOLL 2010 HOLL Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon XI. Címeres reprezentáció. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon / Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary I–II.* Szerk.: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest, 2010. 709–756.
- KOCSIS 2010 KOCSIS Edit: A királyi palota kályhái. In: *A visegrádi királyi palota.* Szerk.: Buzás Gergely – Orosz Krisztina. Budapest, 2010. 363–377.
- KOCSIS–SABJÁN 1998 KOCSIS Edit – SABJÁN Tibor: *A visegrádi királyi palota kályhacsempé leletei.* Visegrád, 1998.
- KOLLER–POLGÁR 2010 KOLLER Bea – POLGÁR Balázs: 13–14. századi emailos díszítésű üvegpoharak a középkori Magyarországról. *KEMK* 16. (2010) 41–54.
- KOVÁTS 2006 KOVÁTS István: IV. Béla dénárával kezelt tör a visegrádi Alsóvárból. *Studia Caroliensia* 7/3–4. (= Testis temporum, vita memoriae. Ünnepi tanulmányok Pálóczi Horváth András 65. születésnapjára) (2006) 271–279.
- KOVÁTS 2008 KOVÁTS István: A középkori csontmégmunkálás. In: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet.* Szerk.: Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter. Budapest, 2008. 113–117.
- KOVÁTS 2012 KOVÁTS István: Jelentés a visegrádi Ágasház területén 2005-ben folytatott megelőző feltárásról. *Archaeologia – Altum Castrum Online* 2012. 1–7. = <http://archeologia.hu/content/archeologia/81/kovats-i-agashaz.pdf>
- KRUEGER 2003 KRUEGER, Ingeborg: Emailbemalte Gläser des 13./14. Jahrhunderts. In: *Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch-historischen Glasforschung.* Hrsg.: Felgenhauer-Schmiedt, Sabine – Eibner, Alexandrine – Knittler, Herbert. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19. Wien, 2003. 29–36.
- LOGNON–CAZELLES 1969 LOGNON, Jean – CAZELLES, Raymond: *The Très Riches Heures of Jean, Duke of Berry.* New York, 1969.
- MACGREGOR 1985 MACGREGOR, Arthur: *Bone, Antler, Ivory and Horn. The Technology of Skeletal Materials since the Roman Period.* London, 1985.
- MAGYAR 1992 MAGYAR Károly: Középkori pecsétnyomó a budai vár területéről. *BudRég* 29. (1992) 229–243.
- MÉSZÁROS 2005–2006 MÉSZÁROS Orsolya: Egy 15. századi toszkán üvegműhely. *FolArch* 52. (2005–2006) 221–251.
- MÉSZÁROS 2006 MÉSZÁROS Orsolya: Késő középkori ház Visegrád polgárvárosában. Fő u. 32. (Birkli-telek). *ArchÉrt* 131. (2006) 145–168.
- MÉSZÁROS 2009a MÉSZÁROS Orsolya: *A késő középkori Visegrád város története és helyrajza.* Visegrád, 2009.
- MÉSZÁROS 2009b MÉSZÁROS Orsolya: A Visegrád késő középkori város déli városmagjában végzett 2003–2004. évi ásatások új topográfiai eredményei. *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv* 4. (2009) 51–71.
- MÉSZÁROS 2010 MÉSZÁROS Orsolya: 15. századi városi üvegműhely és környezete Visegrádon. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon / Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary I–II.* Szerk.: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest, 2010. 675–689.
- MÉSZÁROS–SERLEGI 2011 MÉSZÁROS Orsolya – SERLEGI Gábor: Környezeti változások hatása a középkori településviszonyokra a Dunántúlon. *ArchÉrt* 136. (2011) 215–235.

- B. NYÉKHELYI 2003 B. NYÉKHELYI Dorottya: *Középkori kútlelet a budavári Szent György téren.* Budapest, 2003.
- PALLOS–TORBÁGYI–TÓTH 2012 PALLOS Lajos – TORBÁGYI Melinda – TÓTH Csaba: *A magyar pénz története a kezdetektől napjainkig.* Budapest, 2012.
- Pannonia Regia 1994 *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kiállítási katalógus – Magyar Nemzeti Galéria.* Szerk.: Mikó Árpád – Takács Imre. Budapest, 1994.
- PARÁDI 1958 PARÁDI Nándor: Középkori cserépfedők. *FolArch* 10. (1958) 155–160.
- PETÉNYI 1994 PETÉNYI, Sándor: *Games and Toys in Medieval and Early Modern Hungary.* Krems, 1994.
- POLGÁR 2008–2010 POLGÁR Balázs: Két háromlábú bronzedény töredékei a Mátyás Király Múzeum gyűjteményéből. *FolArch* 54. (2008–2010) 257–265.
- POLGÁR 2012 POLGÁR Balázs: Egy 14. századi pecsétnyomó a visegrádi Mátyás Király Múzeum gyűjteményéből. *Turul* 85. (2012) 154–156.
- ROTH HEEGE 2012 ROTH HEEGE, Eva: *Ofenkeramik und Kachelofen. Typologie, Terminologie und Rekonstruktion.* Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 39. Basel, 2012.
- RÖBER 1994 RÖBER, Ralph: Das Mittelalter: Hauswerk, Handwerk, hohe Kunst. In: „Knochenarbeit.“ *Artefakte aus tierischen Rohstoffen im Wandel der Zeit.* Hrsg.: Kokabi, Mostefa-Schlenker – Björn-Wahl, Joachim. Archäologische Informationen aus Baden-Württemberg 27. Stuttgart, 1994. 110–120.
- SARKADI 2010 SARKADI Gergely: XIII–XIV. századi településrészlet Visegrád-Rév utca 4. lelőhelyen. Szakdolgozat; Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Régészet szak. Kézirat. Szeged, 2010.
- STEPPUHN–BERG 2006 STEPPUHN, Peter – BERG, Ingrid: *Waldglashütten im Taunus. Geschichte – Archäologie – Produkte.* Neu-Anspach, 2006.
- SZENDE 2004 SZENDE Katalin: *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen.* Budapest, 2004.
- SZŐKE – BUZÁS – F. ROMHÁNYI [megjelenés alatt] SZŐKE Mátyás – BUZÁS Gergely – F. ROMHÁNYI Beatrix: A visegrádi nagy harang és Konrád harangöntő mester [megjelenés alatt]
- SZŐKE–BUZÁS–GRÓSZ 2009 SZŐKE Mátyás – BUZÁS Gergely – GRÓSZ Zsuzsanna: Konrád mester visegrádi nagy harangja és a középkori iglói harangöntő műhelye. In: *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára.* Szerk.: Tüskés Anna. Budapest, 2009. 111–116.
- VARGA 2012 VARGA Máté: Előzetes jelentés a Visegrádon feltárt bronzöntő műhelyről. *Archaeologia – Altum Castrum Online* 2012. 1–11. = <http://archeologia.hu/content/archeologia/59/varga-m-visegradi-bronzonto-muhely-1.pdf>
- VÉGH 2002 VÉGH András: Anjou-kori kályhacsempé lelet a budai Szentpétermártír külvárosból. *BudRég* 35. (2002) 617–632.
- Visegrád 2009 *Visegrád 1335.* Szerk.: Rácz György. Bratislava, 2009.

SELECTED FINDS FROM LATE MEDIEVAL VISEGRÁD

István Kováts – Orsolya Mészáros

The archaeological research work that began on the territory of the late medieval town of Visegrád in the 1950s increased significantly around the year 2000. The investigations performed over the past decades have brought to light many individual finds pointing to the activities, economic situation, and taste of the town's inhabitants in the 14th and 15th centuries.

The selection of finds published in the survey along with their historical and topographical background is based on the findings in the study 'Life in the Royal Town of Visegrád' in the present volume. The majority of the finds presented there have not been published before. The ceramic, glass, and metal finds came to light primarily on plots opening from Fő utca and Rév utca, as well as on the sites of the royal palace and the Franciscan cloister respectively. In the case of the last two sites, the finds are from the period before the construction of these complexes, when a burgher's house stood on each of them. Tools used in different branches of craft and fragments connected with home circumstances convey a picture of life in the royal town, and show that this was just as busy in the town as it was in the palace or the castle, and that a similar stock of artefacts was in use there (Fig. 1).

Rév utca 4. Casting pots; glassware; artefacts worked from bone; bronze, copper, and lead finds (Figs. 2–10). During the archaeological excavations conducted on the north side of Rév utca in 2006–2007, the partially accessible remains of two medieval stone buildings came to light. The site can be identified with the 14th-century Hungarian town and was the centre of the medieval settlement. In light of the finds recovered from the buildings, the smaller building can be dated to the 14th–15th century while the larger one may have been erected in the 15th century. Numerous remarkable finds came to light on the 14th-century courtyard level of the buildings. Ceramic vessels were recovered from pits found there, and 21 casting pots besides. Made from clay thinned with graphite, some of them were Austrian imports supplied with a stamp mark (a cross or a T). Some of the finds were out of use. They raise the possibility of a hitherto unknown goldsmith's workshop in the vicinity of the find-site. Similarly mixed with regard to quality, albeit fewer in number than the ceramic finds, are the glass fragments that were found. Many of them were imports from Venice. Among them we find a glass with optical ornamentation and featuring blue filament appliqué on its rim; a characteristic Venetian cup which widens at the neck and has a very bulbous lower part; and a flask in the shape of a double cone. An outstanding piece is a fragment consisting of a piece of the rim and wall of a glass decorated with enamel; the side is decorated with peacock figures and a coloured flower pattern. A small number of artefacts fashioned from bone also came to light on the site. As well as a few finished artefacts (handles for knives, dice, a crossbow nut, counters used in games), waste from workshops using bone and antler came to light. Among the iron artefacts from the pits were found spurs, knife blades, arrowheads, and a fragment of a dagger.

The most significant were the bronze and lead finds, among them a 14th-century bladder-shaped bronze seal matrix. In the field, which is surrounded by the legend, images of a unicorn and a six-pointed star can be seen. A piece of sheet lead came to light on which could be seen an image of a coin, a King Charles I (r. 1308–1342) *garas*, made using a semi-finished die. The lead depiction showing a countryman in profile casting seed from his apron may have been a toy or, perhaps, a decorative element for a piece of furniture. In addition, there came to light a pressed copper mounting depicting an angel holding an inscribed ribbon, a symbol of St. Matthew the Evangelist. The ornamental motif on the mounting was one of those most favoured by the bell foundry at Igló (now Spišská Nová Ves, Slovakia), established by Master Konrád and his brothers, which made a bell for Visegrád in the mid-14th century.

Rév utca 5. Glass-blowing pipe, tongs, casting pots (Figs. 11–15). On the south side of Rév utca, the remains of three late medieval buildings and one 14th-century wooden structure were excavated. The most significant of them was the one which was the largest, a building from the 14th–15th century which was a nobleman's house in the 14th century and a glass-making workshop in the 15th. The finds can be linked to the period of the glass-making workshop. Within the walls of the building was one workshop with two fully identical rooms, each with an identical furnace. The glass finds were mostly semi-finished pieces and workshop waste; the metal artefacts were tools necessary for the trade. Two glass-blowing pipe fragments were found close to the furnaces; they were very short (5.5 cm). Despite the fact that contemporary

accounts and representations tell of long pipes, short fragments have been discovered at other find-sites, too. As well as the pipe fragments, a fragment of a pair of tongs also came to light, among other artefacts. In addition to the metal finds, remains of several large melting pots, too, were discovered. Their use is indicated by a thick layer of glass inside them. The fabric of the casting pots is white ceramic, carefully prepared.

Fő utca 32. Iron bar (Fig. 16). On the Danube embankment and north of the above-mentioned find-sites stood a 14th–15th-century stone-built house which, on the basis of the metal finds there, may have been a locksmith's workshop in the 15th century. The metal finds were various: agricultural implements, tools used in crafts, horse harness, lock mechanisms, cutlery, other metal artefacts for use in the home, and weapons. Iron rods hammered into bars square in cross section typically belonged to smith's workshops they were a semi-finished commercial product (length: 19.5 cm, weight almost 1 kg) used by smiths.

Fő utca 36. Stove-tile and negatives (Fig. 17). On the Danube embankment, an oblong-shaped, four-roomed stone building dateable to the 14th–15th century was excavated. Judging from ground-plan analogies, it was at one time a butcher's shop. No finds supporting this have so far been discovered, but the writing up of the finds from the building has not yet been completed. Outstanding among the finds were a fragment of a framed stove-tile decorated with a Saracen's head and two negatives used to make tiles of this very type. The occurrence of negatives is rather rare, and so far no other such piece featuring a Saracen's head has been published. On the basis of parallels, the tile and the negatives may be dated to the 1360s–1370s. This means that the Visegrád negatives are the earliest known negatives found in Hungary. Research links this type of tile to the Szerecsen family, a hypothesis supported by the circumstance that there were houses in Visegrád belonging to notables with links to the royal court.

Fő utca 73. Moulds for casting barrels of shoulder-guns (Fig. 18). In today's town centre, north of the Rév utca find-sites, a plot was excavated on the street-front side of which there were buildings with a number of identifiable construction periods. The 15th-century furnace remains have been interpreted as a goldsmith's or a brazier's workshop. Coin finds uncovered during the dismantling of the furnace chamber indicate that the workshop was in use after the 1430s. As well as casting pots of different shapes and sizes, castings, and smaller finds, more than 50 fragments of moulds used to cast barrels of shoulder-guns were found.

Fő utca 10. Stove insets (Fig. 19). A good deal further to the north of the previous find-sites, south of the royal palace and the Franciscan cloister, and likewise close to the Danube embankment, an area of approximately 500 m² was excavated. During this work, objects dated to the turn of the 15th century were uncovered (ovens, pavements made using broad, flat stones, remains of a timber-framed edifice). The area was used for a remarkably short time, from the second half of the 14th century up to the turn of the 15th century. Most of the, rich, material found was primarily ceramic artefacts for use and stove insets in very large number. These stove insets could be assigned to four main types: onion shaped, beaker shaped, square, and quatrefoil in shape.

Fő utca 37–41. (area around the Franciscan cloister). Bronze three-footed vessels. In the 14th century, simple wooden houses stood on the site later occupied by this Franciscan cloister, which was founded in 1424 and dedicated to the Virgin Mary. No buildings that could be excavated in their entirety have survived, but remains of ovens, post-holes, a grain-storage pit, and part of a paved road could all be explored. In the case of each of the buildings, two destruction layers caused by conflagration could be pointed out. The objects can be dated to the first half of the 14th century. In the layer from the turn of the 15th century which was above these destruction layers, fragments of two separate bronze vessels came to light which can each be interpreted as a part of a three-footed bronze vessel (*Grape*) in the shape of a hoofed animal's foot. The vessels may have been used for washing hands, storing water, or cooking. This type is often seen as a German import. The environs of the find-site may have been a German quarter in the 14th century, which would help explain the German character of the bronze vessels. However, the possibility that they were linked to the beginning of the construction of the royal palace, and therefore to the court, cannot be ruled out.

The finds well prove that there was a significant presence of different crafts in Visegrád in the 14th–15th century. First and foremost, it is workshops dealing with metals and glass, and materials from them, that survived. With regard to type and quality, the finds mirror the character of the royal town. However, for the time being we cannot say which kind of artefact may have been left by the most prominent owners of plots, the barons gathering around the royal court.